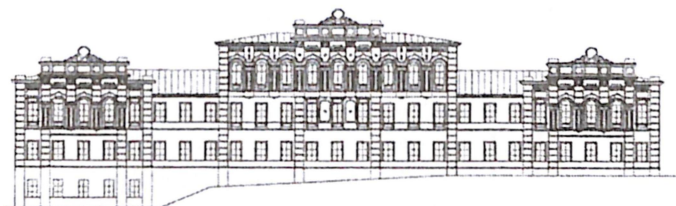

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Вісник

Харківської державної
академії культури

Збірник наукових праць

Випуск 9

Харків – ХДАК
2002

УДК 025:004.7

В.О. ІЛЬГАНАСЬВА

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОГНІТИВНОГО ПОЛЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Розглядаються особливості основних етапів становлення інформаційної політики як сфери соціальної діяльності. Визначаються ключові структурні елементи інформаційно-політичної діяльності, як основа прийняття рішень на різних рівнях управління інформацією.

Інформаційна політика вже стала невід'ємним елементом державного і приватного господарчого регулювання. Іноді нам, представникам бібліотечної справи, вона здається далекою, майже абстрактною, але з нею пов'язана більшість наших професійних проблем: автоматизація бібліотечних установ, оснащення їх комп'ютерною технікою, комплектування, інформатизація сервісу, підготовка кадрів.

Виникнення цієї сфери діяльності зумовлено процесами автоматизації соціально-комунікативних відносин. У суспільстві вона набула певного змісту: завдань, компонентів та об'єктів, основних напрямів, інструментів та інших ознак з прогресом у сфері інформаційних технологій та засобів зв'язку на шляху формування інформаційного суспільства. Як самостійна сфера соціальної діяльності вона передбачає лише опанування ЕОМ та засобів зв'язку, інформаційних технологій для збереження, переробки, розповсюдження, аналізу та створення нової інформації. Цей етап припадає на кінець 40 – початок 50-х рр. ХХ ст. і дістав назву комп'ютеризації суспільства. Отже, постала необхідність усвідомлення, освоєння, розповсюдження ЕОМ, програмних продуктів та ін., регулювання виробничих і кадрових відносин в умовах зв'язків «машина – людина», «машина – людина – машина». Подальший розвиток парку ЕОМ та їх конфігурації, технології створення, програмного забезпечення, засобів зв'язку й об'єднання технічних засобів в інформаційно-технологічній системі привело до нового етапу у сфері інформаційної політики – інформатизації. Історіографія цього етапу почалася з кінця 60-х рр. У цей час формувалися і розвивалися принципи та положення політики інформатизації. Протягом цього періоду склалися уявлення про характеристики, структуру, особливості соціальної взаємодії та інші ознаки інформаційного суспільства. На початку 90-х рр. вони вже були практично втілені в індустріально розвинутих країнах. Політика комп'ютеризації та інформатизації до кінця 80-х рр. мала переважно науковий, науково-технічний та організаційно-економічний характер.

Часто інформаційну політику пов'язують із досягненнями інформаційної технології. Але ця залежність складна порівняно з однобічним впливом ІТ на сферу інформаційної діяльності та соціальних комунікацій. У цій сфері теж відстежуються процеси і закономірності формування нової соціальної сфери діяльності, які притаманні всім соціальним явищам. Індустріалізація інформатизації

ційного сектора економіки стимулювала інтерес держави до нього. Інформаційна політика досягла свого найвищого рівня розвитку, охоплюючи всі аспекти управління інформацією. З часом стало зрозумілим, що ІТ сама по собі не в змозі вирішувати соціальні проблеми. Від політики інформатизації перейшли у 80-х рр. до інформаційної політики, яка охоплювала в комплексі техніко-технологічні, економічні, культурні, геополітичні та інші аспекти і дістала назву «управління інформацією».

Уперше чіткі ознаки інституалізації ІП виявилися в Японії. Наприкінці 60-х рр., у період промислової реконструкції, японська державна адміністрація зробила вибір на розвиток інформаційних технологій, телекомунікаційних систем і техніки зв'язку. Цей вибір супроводжувався створенням відпрацьованої та структурованої концепції автоматизації та інформатизації суспільства. При розробці інформаційної політики зважали на японський досвід у тій або іншій варіації. Франції (кінець сімдесятих), Великобританії (початок сімдесятих), Німеччини (кінець вісімдесятих).

Отже, в наш час можна говорити про етапність розвитку ІП – комп'ютеризація, інформатизація, управління інформацією. Кожний із цих етапів має свою технічну базу, стратегії, завдання, зміст і характер їх реалізації.

Етап комп'ютеризації. Основна мета – насичення соціуму електронно-обчислювальною технікою, накопичення електронної інформації, прискорення обробки інформації. Переважно політика носить науково-технічний, виробничо-технологічний характер, при централізованому державному регулюванні. Зміст цього етапу – створення БД. У бібліотечній справі основний напрям дій – поширення створених електронних каталогів.

Особлива увага на етапі комп'ютеризації приділяється створенню електронних БД. Держава зобов'язана стимулювати зростання виробництва засобів інформатизації, телекомунікацій, інформаційних продуктів та послуг і водночас забезпечення платоспроможності та попиту на них. Політика комп'ютеризації практично повністю відокремлена від політики, яка здійснюється у ЗМІ, засобах зв'язку, адміністративному управлінні в цілому.

На 1986 р. у світі вже функціонувало понад 380 комерційних БД в Європі та 958 БД у США. Усі вони обслуговували сферу бізнесу. Відставання ринку БД в ЄС зумовлювалось роздробленістю європейського ринку, мовними бар'єрами, високою вартістю формування БД, принципами організації інформаційного обслуговування, недостатнім розвитком маркетингу інформаційних послуг.

З початку 70-х рр. у різних країнах світу розпочалася робота по координації автоматизації каталогів бібліотек. Прикладом є нідерландський проект РІСА (Proqect for Luteqrated Catalogue Automation). Нині в розподілі системи каталогів беруть участь НБ Нідерландів, вузівські, публічні та спеціальні бібліотеки країни. З 1991 р. РІСА застосовується в Німеччині, з 1997 р. до нього звернулися університетські бібліотеки Франції [1].

Комп'ютеризація бібліотек, як стратегічний напрям розвитку в бібліотечній сфері, почалася в Росії з 1986 р. і тільки в 1992 р. стала основною складовою державної політики. Була розроблена Програма створення загальноросійської інформаційної бібліотечної комп'ютерної мережі АІБНЕТ. Але, на думку Кузьміна Є.І., вона являє собою скоріше концепцію, ніж програму в чистому вигляді [2]. До пріоритетів Програми належать:

- розробка єдиної для країни, спільної з міжнародними формами обміну бібліографічними записами, формату RUS MARC, як російської версії UNI MARK;
- забезпечення доступності електронних каталогів в Internet і можливості On-line замовлень першоджерел по МБА у вигляді копій;
- створення корпоративного телекомунікаційного середовища для інтеграції інформаційних ресурсів у головних бібліотеках країни.

В Україні першим кроком до освоєння сфери державного регулювання індустрії БД стала концепція створення національних БД.

На етапі інформатизації вже виявляються всі ознаки інституалізації у сфері соціально-комунікативної діяльності [3]. Спостерігається оформлення власних структур, регулюючих функціонування інформаційних структур (комітети, комісії, відомства), поширення об'єктів управління: інформаційні ресурси, інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура, ринок інформаційних послуг. При цьому формулюються нові аспекти інформаційної політики: проблеми ціноутворення на ринку інформаційних продуктів та послуг, розподіл полів між елементами інформаційної інфраструктури (федеральними, регіональними): відомствами, університетами, науковими спілками, виробничими фірмами, бібліотеками, архівами та ін.; підтримка самої інформаційної інфраструктури (підготовка спеціалістів і забезпечення умов для їх професійного росту); розробка політики за окремими проблемами (індексування та архівне збереження будь-якої інформації), розвиток мереж; створення організаційної державної структури, в межах якої могли б вирішуватися глобальні питання інформаційної політики, конкуренція на міжнародному інформаційному ринку.

Необхідність посилення положення європейських країн в інформаційному секторі потребувала від них сумісних зусиль для розробки основ загальної інформаційної політики. Наприкінці 80-х рр. були вироблені основні напрями виходу країн Західної Європи зі стратегічного прориву, зумовленого жорсткою конкуренцією в інформаційному секторі [1]:

- підвищення технологічного рівня розробок, які здійснюються в цих країнах, створення спільних підприємств між фірмами та університетами;
- розвиток європейського інформаційного ринку; вирішення проблем стандартизації в усіх сферах інформаційної індустрії;
- сприяння загальноєвропейській кооперації між виробничими фірмами та університетами через розвиток ефективних засобів навчання і підвищення кваліфікації, обмін викладачами та студентами (програми COMETT і DELTA,

ERASMUS);

- прискорення інформаційного розвитку недостатньо розвинутих регіонів ЄС (програма STAR);
- удосконалення телекомунікаційної інфраструктури країн ЄС;
- передача технології з метою прискорення інноваційних процесів на європейському рівні (програма SPRINT); розвитку інформаційної індустрії та інформаційного ринку в Європі мають сприяти такі програми, як створення мереж Euronet, Euronet Diane та ін.

На етапі інформатизації позиції держави в соціально-інформаційній сфері зберігаються. У державних відомствах сконцентровані великі фінансові ресурси, які використовуються для фінансування наукових досліджень і процесів збору, обробки, розповсюдження інформації. Крім того, залишається великою роль держави як споживача інформації.

У США фінансують проекти у сфері інформатизації такі відомства, як міністерства оборони, енергетики, охорони здоров'я та ін. [4].

Утім, в останні роки чітко простежується тенденція приватизації інформаційного виробництва і суміжних сфер, зокрема інформаційного обслуговування. Державна політика сконцентрована на сфері підтримки балансу між усіма видами інформаційних ресурсів: друкованих, аудіо та відео, музейних, архівних тощо. Тобто державна політика зорієнтована на координацію, інтеграцію в соціально-інформаційній сфері.

Державна політика виводиться на рівень концепцій, програм.

У США пріоритетні напрями інформаційної політики сформульовані в концепції Клінтона - Гора з питань розвитку інформаційних технологій, в Європі - в концепції Бангема. Питання інформатизації порушується Виконавчим комітетом держав - учасників СНД, Міжпарламентської асамблеї СНД і окремими державами.

З розвитком інформаційної сфери діяльності (відповідно до економічного стану країн, раніше накреслених планів, прийнятих рішень, зобов'язань) формувалися відповідні інструменти. Плани, програми, концепції в інформаційній сфері можуть бути довгостроковими або короткостроковими. Конкретними інструментами проведення інформаційної політики можуть бути фінансові важелі (податки, бюджетні витрати та ін.), кредитно-грошові (загальна маса і доступність коштів, кредитів, ставки кредитних процентів, цінові нормативи тощо).

Таким чином, етап інформатизації визначається такими ознаками: характер процесів - організаційно-економічний; децентралізація державного регулювання, посилення приватного сектора; зміст - розвиток інформаційної індустрії, її диверсифікація, створення інформаційних систем, зокрема телекомунікаційних, формування інформаційного ринку; об'єкти політики - системи формування і використання інформаційних ресурсів, інформаційно-телекомунікаційна ін-

фраструктура, ринок інформаційних та телекомунікаційних засобів, інформаційних продуктів і послуг, побутова комп'ютеризація, інформаційна безпека, правове забезпечення інформаційних відносин, техніко-технологічні та інформаційно-комунікативні структури, захист інформації, правила застосування технічних комплексів, створення БД, мереж та систем, підготовка кадрів, правові основи та ін.

На етапі управління інформацією метою інформаційної політики є створення інформаційного простору країни, як елемента інфосоціосфери Землі, гармонізація культурного середовища, вільного розвитку особистості в межах країн і Землі в цілому.

Зміст – інформаційне законодавство, формування основ інформаційного суспільства, інформаційного сектора економіки, координація державного, приватного, громадського управління інформаційними процесами, екологія інформаційних систем, інформаційна безпека громадян і держави.

Наприкінці етапу інформатизації акцент інформаційної політики на державному рівні переноситься з суто національних питань на міжнародну площину, забезпечення статистикою щодо стану справ на інформаційному ринку, ліквідацію правових та адміністративних бар'єрів на шляху доступу до внутрішніх інформаційних ринків (перш за все це проблеми інтелектуальної власності й авторського права при електронній передачі інформації, захист персональних БД, усунення можливості здійснення комп'ютерних крадіжок); розподіл повноважень між державним і приватним секторами як на національному, так і на міжнародному рівнях; спрощення доступу до інформації, яка зберігається в національних БД; робота зі споживачами інформації, впровадження стандартних інтерфейсів; розвиток міжбібліотечних зв'язків та поліпшення міжбібліотечного обміну в умовах інтенсивного впровадження новітньої інформаційної технології.

До основних напрямів інформаційної політики належать змістовно-орієнтовані соціальні рухи по досягненню певних цілей у соціально-комунікативній сфері та в межах інформаційної культури в цілому. На кожному етапі напрями відрізняються якісними і кількісними ознаками, масштабом цілей їх конкретної наповненості.

Інструменти інформаційної політики також пройшли відповідний розвиток. Завдання інформаційної політики формуються відповідно до потреб досягнення стратегічних цілей етапу (певного періоду), можливостей поточного періоду тощо. Наприклад, завдання етапу комп'ютеризації – створення електронної галузі, БД, локальних мереж.

На період інформатизації завданнями цього етапу є: диференціація інформаційної галузі (виробництво ЕОМ, інформаційних технологій, систем зв'язку, телекомунікації), розвиток інформаційних систем, формування інформаційного ринку, створення правового поля інформаційної діяльності та ін.

Таким чином, в інформаційно розвинутих країнах ці етапи простежуються досить чітко. В Україні спостерігаємо перехрещування всіх етапів. Тобто, для того щоб вести реальну політику і досягти певного результату, слід зважати на всю

різноманітність цілей, завдань, стратегій і інструментів впливу на ситуацію.

У практиці, яка склалася, можна визначити декілька рівнів інформаційної політики: державний, галузевий, регіональний, у сфері підприємництва – індивідуально-побутовий. Особливістю сучасної ситуації в суспільному житті стає глобалізація, яка формує необхідність в постійному оберті й оновленні потоків маркетингової, фінансової, правової, загальнокультурної інформації у всесвітньому просторі. Бути сучасною державою означає бути активною частиною цих глобальних взаємовідносин. Це головний зовнішній фактор, який стимулює увагу до проблем інформаційної політики в різних країнах. В Україні, крім того, існує важливий внутрішній фактор: перехід до ринкової економіки та посилення її підприємницького характеру. Велика маса середніх та дрібних підприємств, які поєднують у собі власника, підприємця, покупця і продавця, інженера, потребують нової і різноманітної інформації (за формою і за змістом). Підприємницька сфера формує свою власну підприємницьку, ділову інформаційну політику. Об'єктами інформаційного регулювання стають: захист інформаційних, комерційних таємниць, створення власних баз даних і знань для комерційного та внутрішнього застосування, створення локальних мереж, трансрегіональних телекомунікаційних систем, систем доступу до сучасних технологій, державних і міжнародних БД. Впливовим здається також той факт, що тільки висококваліфіковане населення може забезпечити соціально-економічну стабільність і розвиток господарства.

Сферою впливу інформаційної політики, зокрема в Україні, стає індивідуально-побутовий рівень організації суспільства. Для набуття необхідної довідкової інформації медичного, комунального, культурного призначення, здійснення дистанційної освіти необхідне насичення сфери життя кожного індивіда і кожної родини засобами отримання, переробки, зберігання і передачі інформації. Інформаційна політика має стати на перешкоді антиіноваційності суспільства, яка є наслідком неінформованості.

Світовий досвід свідчить про посилення ролі бібліотек у розвитку демократії та місцевого самоврядування, становленні громадянського суспільства, формуванні глобального інформаційного простору. Інформаційні ресурси бібліотек набувають значення стратегічних, визначних для соціально-економічного, цивілізаційного рівнів країни.

Певною проблемою залишається участь різних державних і відповідних комунікативних структур у процесах формування ІП. Частково це питання ролі національної бібліотеки (НБ). На міжнародному рівні вони порушувалися ЮНЕСКО й іншими професійними та громадськими організаціями.

НБ за своїм соціально-суспільним призначенням відповідає за реалізацію ІП на галузевому рівні. На державному рівні вона є координатором участі бібліотечно-суспільного інституту в комплексних державних програмах інформатизації.

Бібліотечна інформаційна політика містить загальнонаціональні аспекти (зумовлені рівнем її розвитку і політико-організаційної культури суспільства, зокре-

ма національної). Це добре простежується у змісті концепцій та програмних матеріалах різних країн незважаючи на різні підходи – стратегічним завданням ІІ залишається участь НБ та інших бібліотек в інформаційній інфраструктурі бібліотек.

Зберігають своє значення напрями, відповідальні за загальне управління і керівництво системою бібліотек, дослідницьку і довідкову роботу, отримання національної друкованої продукції через систему обов'язкового екземпляра, ведення національної бібліографії та інших показників.

Окремим напрямом практичної діяльності НБ є створення інформаційних центрів НБ для обробки інформації і передачі її по каналах як усередині країни, так і за кордоном. Поширюється участь НБ в інформаційному обслуговуванні приватного сектора економіки [5].

Складним аспектом діяльності НБ у межах національної інформаційної політики є корпоративні підходи до збереження культурної спадщини країни.

Національні програми збереження бібліотечних фондів формуються по-різному: у Великобританії на основі договору про мікрофільмування всіх фондів, створено національний комп'ютерний реєстр мікроформ, і дані надходять до Інформаційної мережі наукових бібліотек США (RLIN). Крім того, існує програма «News plan» – каталогізація і мікрофільмування газетних фондів; у Росії створюється програма «Бібліотечні комп'ютерні мережі: Росія і Захід» як відображення сучасних тенденцій корпоративної роботи бібліотек у мережах передачі даних, локальні обчислювальні мережі.

Інформатизація бібліотечної справи в Росії розглядається як професійне та політичне завдання. Вона є умовою досягнення політичної стабільності та соціально-економічного прогресу країни. На наш час склалося розуміння, що потреби оперативного, вільного отримання інформації та доступу до знань можуть бути задоволеними перш за все через систему публічних бібліотек на базі сучасних технологій. У Росії, де процеси децентралізації та регіоналізації виявляються досить сильно, інформаційна інтеграція має розгортатися на єдиній інформаційній системі. Основою подібної системи є бібліотечна мережа країни. Як зазначає Є. Кузьмін: «... її розвиток, модернізація сприяють не тільки формуванню єдиного інформаційного і культурного простору, але й інтеграції російських бібліотек, їх інформаційних технологій та ресурсів у міжнародну інформаційну інфраструктуру» [2, с. 10].

Основними напрямками політики інформатизації в бібліотечній сфері є:

- розвиток міжвідомчої та міжрегіональної кооперації, включення до світового бібліотечного процесу й інформаційного обміну;
- інформатизація бібліотек, упровадження ІТ, формування та застосування БД, розвиток мереж (програма ЛІБНЕТ);
- забезпечення інформаційної підтримки органів державної влади і місцевого самоврядування;

- забезпечення безпеки і збереження бібліотечних фондів;
- створення механізму комплектування бібліотек, формування Російської національної системи інформації про книговидавництво «Books in print»;
- реалізація та розвиток системи нормативних правових актів, регулюючих бібліотечну сферу діяльності.

Як у Росії, так і в Україні, основні законодавчі акти бібліотечної справи були прийняті на початку 90-х рр.

Інформатизація стала в Росії стрижнем політики в бібліотечній сфері з 1992 р. [2, с.9]. План інформатизації вперше було прийнято як один із напрямів загальнонаціональної бібліотечної політики в 1999 р.

Стратегічним завданням сучасної бібліотечно-інформаційної політики стало створення мережі електронних бібліотек.

У США створення цифрової бібліотеки розпочалося з експериментальної програми American Memory бібліотеки конгресу, розробленої і здійсненої в 1990 – 1994 рр. [6].

В Японії розробка проектів електронних бібліотек у структурі НБ, підготовка Web-сторінок в Internet, організація обслуговування на CD-дисках посідають значне місце в державній політиці в бібліотечній сфері [7].

В Україні з метою кардинального підвищення повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського в 1999 р. розпочала створення Національної електронної бібліотеки [8, 9].

Можна стверджувати, що акцент української інформаційної політики буде швидко зміщуватися у сферу регіональної інформаційної політики. Це зрушення має глибокі економічні, соціально-політичні, історичні підвалини.

Рішення всіх соціальних і економічних проблем гальмують не досить розвинуті системи телекомунікацій і відсутність необхідних знань. Найбільший дефіцит інформації існує не на рівні центральних органів управління, а на рівні особистості, організації, регіональних органів управління та регіональної нормотворчості.

Можна бути впевненими, що ніякі радикальні реформи, ні політичні, ані економічні перетворення не відбудуться, якщо держава не подолає бар'єр особистої неінформованості та дискomунікабельності. Це можливо тільки за умови концентрації регіональних і державних інформаційних ресурсів.

Регіональна інформаційна політика в Україні стає основним засобом досягнення вирішення найбільш кардинальних проблем нашого часу і подальшого розвитку. Певним потенціалом і можливостями участі у вирішенні проблем володіють обласні бібліотеки, великі університетські та регіональні наукові універсальні бібліотеки.

Таким чином, нині інформаційна політика вже не є аморфною, розмитотою сферою діяльності, далекою від буденних справ бібліотечних фахівців. Навпаки, з нею пов'язана більшість наших професійних проблем: оснащення бібліотек ком-

п'ютерами, автоматизація технологічних процесів, інформатизація діяльності бібліотек, здійснення інформаційного сервісу, кадрові проблеми (визначення кадрових структур бібліотек, спеціальностей та спеціалізацій бібліотечних кадрів) та ін.

Інформаційна політика сформувалась як окремий напрям державної діяльності, як система дій по корегуванню спрямованості інформаційно-комунікативних процесів. Вона втілюється в сукупності дій, завдяки яким досягаються поставлені цілі та завдання. Інформаційна політика об'єктивно залежить від історичних, економічних та соціальних закономірностей, від прагнення та волі головних діючих суб'єктів; розвивається відповідно до руху соціально-економічних, культурних показників розвитку суспільства, розгортання соціально-комунікативних процесів сучасної цивілізації.

Сучасний рівень розвитку інформаційної політики дозволяє визначити ступені і тенденції її становлення, розвитку, зміст, завдання, згідно з соціокультурними ситуаціями, основні компоненти, об'єкти, суб'єкти, характер, інструменти та її види.

Підсумовуючи, відзначимо, що цілеспрямований погляд на регулювання інформаційними процесами дозволяє провести структуризацію інформаційно-когнітивної сфери інформаційної політики, створити основу для підтримки прийняття рішень та наповнювати програми і плани розвитку на різних рівнях управління інформаційно-документальною сферою за участю всіх діючих структур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Jansen van Rosendaal C. *The community information policies* // JRCJHE Bulletin. – 1988. – № 3–4. – P. 30 – 33.
2. Кузьмин Е.И. Библиотеки и государственная библиотечная политика: новые задачи и новые рубежи интеграции // Библиотековедение. – 1999. – № 4 – 6. – С. 4 – 16.
3. Ильганаева В.А. Гармонизация культурной среды в условиях информатизации общества. – Х., 1999. – 34 с.
4. Rath C.M., Clement I.R.B. *Information policy issues in scienceland technology* // Ann/ Rev/ Inf. Sci/ and Technol. 1988. – № 23. – P. 35 – 57.
5. Кумата Ацуми. Национальная наряаментская библиотека Японии в XXI в. // Библиотековед. и библиогр. за рубежом. – 1994. – № 134. – С. 3 – 14.
6. Campbell J. *National digital libroy of library of Genqress USA* // Q. Inf. Proces. and Manay. – 1997. – № 40, № 8. – P. 671 – 683.
7. *News from the National Parliamentary Library of Japan* // Nat. Dief. Dibr. Mon. Bull. – 1997. – № 437. – С. 18.
8. Запрошуємо до інформаційної співпраці зі створення Національної електронної бібліотеки України // Бібл. вісн. – 2000. – № 4. – С. 51.
9. Єрмошенко Т., Шевченко Л., Широков В. Електронна бібліотека в Українському мовно-інформаційному фонді НДН України: проблеми створення та використання // Бібл. вісн. – 2000. – № 1. – С. 11 – 13.

Надійшла до редколегії 4.02.2002 р.